

В. Домакевичий

ЖИТТЯ

Тараса Шевченка

Життя Тараса Шевченка.

Тарас Шевченко був роду простого, мужицького. Батько його Григорій був панський крепак з села Кирилівки, у Звенигородському уїзді в Київщині. Через кілька год після того, як оженився, він переїхав у село Моринці поблизу Кирилівки, бо там тесть його купив йому ґрунт. Там у Моринцях 25 февраля 1814-го года на-

Хата батьків Шевченкових
(змальована ним самим).

родився на світ хлопець Тарас. Та не довго проживав Григорій Шевченко у Моринцях, — годів через два він знов вернувся у Кирилівку і тут оселився на завжди. У

Кирилівці малий Тарас провів свої дитячі літа. Гірке та злиденне життя було йому в убогій мужицькій семі. Крім Тараса, було ще четверо дітей, самої дрібноти, а тут, на лихо ще її мати померла, коли Тарасові ледве 9 літ минуло. Батькові без господині не можна було обійтися — він оженився в-друге на вдові з трьома дітьми. Ще тяжче стало життя Тарасове, бо мачуха була люта і ненавиділа Тараса за те, що він годував стусанами її злодійкуватого Степанка Бувало так, що по кілька день не навертався Тарас до-дому, — ховався по бурянах або втікав аж у друге село, Зелену Діброву, до замужньої сестри своєї Катрі. А як стало Тарасові 12 год, то помер і батько. Остався він круглим сиротою, без привіту, без любови, нікому непотрібний.

Ще як живий був батько, він оддав хлопця до дяка у науку. У нього вивчився Тарас Псалтирі, але більше й сам наставник не тямив нічого. А тим часом Тараса тягло до книжки, до науки. Тим-то він пішов знову у школу до другого дяка — Богорського. Богорський був великий паниця. Тараса він не вчив, а казав йому носити воду, рубати дрова, топити піч, посилав замість себе, читати над покійниками Псалтирь. Тарас читав дуже голосно і виразно, то його частіш од інших кликали, а за те давали книш та копу грошей. Та Богорський забірав усе те собі, а Шевченкові давав тільки десяту копійку.

Два годи терпів Шевченко таку «науку», а на-останці покинув і утік у містечко Лисянку. На цьому був і край шкільній науці Шевченковій.

У Лисянці хлопець вдався до маляр-диякона: хотів у нього вивчитися малювати, бо вже змалечку він мав велику охоту до того. Та диякон був такий маляр, як Богорський—учитель. Покинув Тарас його і пішов у сусіднє село Тарасівку. Там був маляр—дячок і вславився він образами великомученика Микити та Івана-Воїна. Оглянувши ліву руку Шевченка, маляр сказав, що він ні до чого не здатен, не буде навіть з нього шевця або бондаря. Вернувся тоді хлопець до-дому у Кирилівку і почав пасти ягнята. Але зараз виявилось, що Тарас не такий, як інші хлопці—не такі й думки були у нього та не те й робив він, що інші діти. Миліша од ягнят була йому книжка. Сидячи у полі коло череди, хлопець так часом, бувало, припаде до кчижки, або так залюбується пишним світом Божим, що усі вівці та корови геть розбредуться, і тоді не малий кліпч і настухові, і хазяям порозішукувати свою худобу. Хотів був брат Тарасів Микита причити його до хліборобства або стельмашити, але не до душі воно було хлопцеві: не раз покине він воли у полі без догляду, а сам піде десь блукати. Оддали було його на службу до Кирилівського пана Кошица, але й там він не справлявся, а Кошиц лаяв його «ледащом». Покинув Тарас ту службу

і ще раз вдався до маляра у селі Хлипнівці. Цей маляр побачив, що з Шевченка будуть люди, і хотів узяти його до себе, але сказав, щоб Шевченко приніс йому бумагу од свого пана Енгельгардта. Обернувся Шевченко до управителя панського Дмитренка, а той не тільки не дав йому бумаги, а ще й узяв його за челядника у панський двір, у Вільшані. Тоді Шевченкові йшов 16-й год,

У панському дворі хотіли зробити з Шевченка кухаря, але й кухарь був з нього не кращий, як пастух або хлібороб. Бувало покине він усякий кухонний посуд, втіче в садок, і там в затишному куточку порозвішує на дереві усякі малюнки (а він назбирав їх чимало) та й любить їми. Побачив Дмитренко, що не вийде воно так, як він думав, і порадив панові зробити з Тараса маляра. Пан Енгельгардт проживав найбільш на Литві у городі Вільні. Їдучи туди, він узяв з собою і Шевченка—зробив його своїм «козачком». Не велика робота була йому там—його діло було мовчки сидіти в передньому покої, поки пан не гукне, щоб подав йому люльку або шклянку води, що перед носом таки у пана стоїть. Тут у Тараса було чимало вільного часу, особливо коли пана не було дома; отоді він і вчився собі малювати. Одного разу пан вернувся пізно в ночі і застав Шевченка, як той малював. Він так щиро малював козака Платова, що не чув, як і пан коло нього опинився та по-

тяг його за вухо́. Та це ще було не все: на другий день Тараса тяжко вибили різками, щоб не смів по ночах із світлом сидіти,—так і пожежи, мовляв, можна наробити! Побачив вже й пан, що лакея з Тараса не буде, то, пробуваючи у Варшаві, оддав його до якогось варшавського маляра в науку. Через пів-года маляр той сказав, що Шевченко здатен найбільш малювати портрети. Тоді пан оддав його до відомого у Варшаві художника Лампі, що найкраще малював портрети. Але незабаром пан переїхав у Петербург, та взяв і Шевченка з собою. Тут у Петербурзі пан оддав Шевченка до маляра Ширяєва, на цілих чотирі годи. Ширяєв посилав Шевченка красити на будинках верхи, стелю, підлогу, паркани, то-що. Вечорами бігав Шевченко у Літній сад. Там стояло багато статуї (людських постатів з каменю), і Шевченко їми любовав та малював їх для себе. У тому таки саду надибав його земляк, художник Сошенко, родом з Богуслава. Це було велике щастя для Шевченка, бо Сошенко вивів його на добру путь. Він побачив, що Шевченко малює не не аби-як, і познайомив його з земляком Григоровичем, секретарем Академії Художеств (це така велика школа у Петербурзі, де найкраще вчать малювати). Через Сошенка та Григоровича Шевченко зазнайомився з українським письменником Євгеном Гребінкою, славетнім художником Брюловим та російським письменни-

ком – Жуковським. Оці люди почали клопотатись за Шевченка, щоб йому можна було учитись в Академії на справжнього художника. Але Шевченко був панський крепак, – без панської волі нічого не можна

Шевченко з-молоду
(мальовано ним самим).

було зробити. Отоді-то, мабуть, чи не найгірше пекла Шевченка думка: «Чому б і нам, невольникам, не бути вільними людьми?» Тоді вже він книжок прочитав чи-

мало, то й ясніше бачив неправду, що діють люди людям на світі, торгуючи людьми та орудуючи ними, наче то не люди, а якась скотина.

Тим часом Енгельгардт, коли його запитали, чи не пустить він на волю Шевченка, заправив за нього аж 2500 рублів. Де було взяти такі великі гроші? Тоді Брюлов з Жуковським придумали спосіб. Брюлов намалював портрет Жуковського, той портрет продали, і 22 квітня 1838 року, коли Шевченкові було 24 роки, куплено йому волю. Тепер він почав вчати до Академії Художеств і незабаром став найлюбішим учеником і товаришем Брюлова.

Але славу на віки придбав собі Шевченко не отим малюванням, а своїми віршами. От тепер тільки, коли він був уже вільний, почав він складати своєю рідною українською мовою вірші, сам за-для себе, бо тоді легше йому ставало, коли слова стелилися на папі і «сумними рядами». Опиниться він перед якимсь прехорошим малюнком, задумається, а перед ним переходять, як тінь, бідні мученики — гетьмани українські... стелиться степ з високими могилами .. красується пишні Україна... І він виспівував про них та плакав нишком та списував на папір свої думи, сидячи у Літньому саду. Згодом довідалися земляки, що Шевченко пише вірші, про-

читали і побачили, що він митець малювати не тільки фабрами, а ще краще— словом,— і видруковали у Петербурзі у 1840 році невеличку книжку— «Кобзарь». Там було всього 8 віршів його: «Думи мої, думи», «Перебендя», «Катерина», «Тополя», «На що міні чорні брови», «Іван Підкова», «Гарасова ніч». З цього часу починається слава Шевченкова, як великого письменника, що вогненним словом заговорив так, що увесь світ почав прислухатися до його «мужицької» мови. На другий год він написав і видруковав осібною книжкою «Гайдамаків». Коли вийшли у світ писання Шевченкові, то де-які великоруські письменники почали плузувати з його і з його мови, казали, що він «мужицький поет». Та Шевченко не вважав на те і говорив: «нехай буду я й мужицький поет, аби поет; більш міні нічого не треба». Він не журився тим, що про нього кажуть чужі люди, бо земляки дуже тішилися віршами його, читали їх одні другим, як радісну благу вість.

Тепер, дійшовши того, про що він змалечку мріяв, а то— ставши справжнім художником, Шевченко задумав поїхати на Україну, поглянути на рідний край. Він 15 літ його не бачив, то й захотілося тепер йому побачити своїми очима стародавні руїни та славні в історії українській місця, і все те змалювати. Хотілося побачитися і з братами та сестрами. Літом року 1843 Шевченко виїхав з Петербургу

в Чернигівщину та в Полтавщину, побував у своїх знайомих та приятелів—Тарновських, Гребінки, Репніна, Чужбинського та інших. Шевченка скрізь радо вітали, бо слава про його прогула скрізь на Україні. Побував він того літа на Хортиці, де колись було Запорожжя, у рідній Кирилівці, був у Києві, у Межигорського Спаса коло Київа... Великий сум обняв Шевченка од того, що він бачив: на Січі запорожській «мудрий Німець картопельку садить»; брати і сестри—на панщині, в неволі... «Скрізь був я,—говорив він потім,—скрізь плакав». Надивившись тепер власними очима, як «люди плачуть живучи, кайданами міняються, правдою торгують, і Господа зневажають, людей запрягають в тяжкі ярма»,—Шевченко запалився гнівом на тих, хто найбільше винен за ту людську неправду: на панів, на начальство, на своїх земляків, що вибившись в пани, зрікаються свого рідного та гірше ката Україну розпинають. Тоді ото він написав і свій «Сон» («У всякаго своя доля»), що наробив йому згодом великого лиха.

Весною року 1845 Шевченко знову виїхав з Петербургу на Україну,—знову був у Києві, в Кирилівці, в селі Потоці (у Якова Тарновського), у лікаря Козачковського в Переяславі та ще де-у-кого з полтавських панів, своїх добрих знайомих. Тут, на Україні, написав він найславніші свої твори—«Єретик» або «Іван Гус», «Великий льох», «Кавказ», «До живих і мерт-

вих», «Холодний яр». На Україні так не писав ще ніхто ні до нього ні потім. За останніх півтора годи, коли він був вперше на Україні, він так перемінився, що це вже був не кобзарь, котрий виспівує долю рідного народу, а український пророк, що прийшов просвітити на землі між людьми любов, правду і братерство. Вірші Шевченкові переписували для себе усякі люди, не тільки українці, та читали їх залюбки; багато було таких, що навмисне вчилися по-українському, аби читати та розуміти Шевченкового «Кобзаря».

Отоді, саме в той час, коли Шевченко промовляв вогненным словом своїм, немов той посланець з неба, у Києві серед чесної та правдивої молоді склався гурток людей, і положили ті люди темному народові освіту принести і вільними усіх невольників поробити. Незабаром до того гурту пристало душ із сотню. Пристав до нього і Шевченко, бо тепер вже він оселився у Києві. Гурт той звався «Кирило-Мефодієвське товариство». Як святі Кирило та Мефодій були перші просвітители славян, так і гурт той взяв на себе нести світ у сельські українські хати.

Товариство те було тієї думки, що кожний славянський народ—чи то Великоруси (мєскалі), чи то Білоруси (литвини), чи Українці, чи Поляки, чи Чехи, чи Сербі, чи Болгари—повинні жити своїм самостійним (або, як кажуть, автономним) життям; кожен такий народ сам за-для себе

повинен складати закони, які для нього найкращі, і сам, через своїх виборних управлятися. А для того, щоб бути дужчими, то усі ті славянські рівноправні народи повинні скласти між собою федерацію (спілку). Але раніш усього, для того, «щоб усі славяне стали добрими братами і синами сонця правди», треба, щоб дано було крестянам волю та заведено скрізь добрі школи з наукою рідною мовою.

Шевченкові дуже до душі були такі думки, і він з охотою пристав до товариства, бо він дуже любив свій народ, а найбільше простих людей, і тільки про те й думав, як би здобути їм волю та краще життя.

Тим часом Шевченкові дано було в Києві од казни таку роботу, що була йому як раз до душі. Як він умів добре малювати, то йому доручили—їздити по Україні, оглядати та малювати старі церкви та руїни старовинних палаців, записувати казки, пісні, оглядати могили, а незабаром по тому його наставлено професором малювання у Київському університеті. Здавалося, що все складалося для Шевченка як найкраще: він оселився на Україні, мав почот, славу, працював для свого рідного народу. Але все те було не на довго, бо 5 апріля 1847 року Шевченка арештовано і разом з Кулішем, Костомаровим та ще де-ким з товариства одвезено у Петербург у Петропавловську цитаделю (кріпость). Арештовано Шевченка з товаришами було

через те, що на них виказав один лихий чоловік — студент Петров. Він навмисне пристав до Кирило-Мефодієвського товариства, щоб розвідати про все в ньому і тоді виказати на товаришів, немов би вони замишляють щось лихе. Коли Шевченка арештовано, то узято в нього його листи, малюнки і вірші. Між віршами був і «Сон». Шевченка і товаришів вважали за великих злочинців, бо одразу повезли їх з Київа у Петербург і там почали допитувати. Коли допитували Шевченка, на що він у своїх віршах так гостро нападається на владу, він сказав, що ще як був він у Петербурзі, то чув, як ганьбили владу, а коли повернувся він на Україну, то почув ще гірше меж людьми, і старими, і молодими, побачив, яке народ терпить лихо, як люди стогнуть у кайданах. А як він винуватить за це правительство, то тому так і писав про його.

Продержавши Шевченка шість неділь у кріпості, 30 мая 1847 року прочитали йому, що його засужено на заслання у москалі, рядовим в Оренбурський корпус, та ще щоб не смів він там ні писати, ні малювати. Через десять день Шевченка замчали у Оренбург, а звідти далі в степ, за 300 верст од Оренбургу, в Орську кріпость.

Почалося тепер тяжке життя для Шевченка — життя, як на каторзі. Пробув

він на засланні дуже довго—десять літ, і які він муки терпів, про те не можна словами вимовити. Мучився він і од солдатської служби—од тих муштрів «словесности», життя у брудній, гнилій казармі, од нудьги і туги за рідним краєм і людьми. Але це було ще не найгірше...

Найтяжча кара була для нього те, що не давали йому писати і малювати. «Дивитися на щось і не сміти малювати—це така мука!» — згадував Шевченко пізніше про той час.— «Як би міні можна було хоч малювати, то я не нудив би і в сірій шинелі, аж поки не дотяг би до могили». А як тяжко було йому од того, що не давали йому викладати свої думи хоч на папері, знати ось з яких слів його:

Міні легшає в неволі,
 Як я їх (вірші) складаю:
 З-за Дніпра мов далекого
 Слова прилітають
 І стеляться на папері,
 Плачучи, сміючись.
 Мов ті діти, і радують
 Мою сіру душу,
 Убогую. Любо міні,
 Любо міні з ними!

«Майбуть, правда, що я мало терпів в своєму житті, — писав він тоді, — і ті давніщі страждання проти теперешніх—були дитячі сльози». І от хоч як поетові не давали писати, він все-таки крадькома

складав вірші, «мережав дрібненько книжечки» і ховав їх за халявою, щоб хто не побачив.

Через год, на весні 1848 року, Шевченка вирядили ще далі на південь, на Аральське озеро-море; узяли його з собою офіцери, щоб він малював береги озера, котре їм велено було обслідувати.

Два літа плавав Шевченко по морю, а зіму перебув на березі того Аралу в зимовнику Кос-Аралі. Це був край забутий Богом; туди почта доходила тільки двічі на год, і Шевченко півтора года був одрізаний од людей, од приятелів: ніхто не знав, де він подівся.

Та за те ті два літа він мав хоч волю малювати та писати вірші. Тоді він чимало їх написав:

Бог знає колишні случаи,—
каже він—

В душі своїй перебіраю
Та списую—щоб та печаль
Не перлася, як той москаль
В самотню душу.

Або знов в іншому місці:

Книжечки

Мережаю та начиняю
Таки віршами; розважаю
Дурную голову свою,
Як ці добродії дознають...
Та вже ж нехай хоч розіпнуть,
А я без вірші не улежу!...

В-осени року 1818 Шевченко вернувся в Оренбург. Тут Шевченкові було легше жити, як в Орській кріпості. Тут були земляки, було тут кілька Поляків на засланні, то з ними він часто бачився і розважав себе. Начальство теж не дуже присікувалося до його. Він ходив в своїй одежі, на муштру не ходив, писав собі та малював. Та і на цей раз не довго Шевченко мав таку волю. Прапорщик Ісаєв, маючи злість на Шевченка, виказав генералові, що Шевченко пише вірші, малює і і ходить не у салдатській одежі. Шевченка потрусили і забрали у нього книжки та папери. На щастя Шевченкові про те сказали вперед, то де що він приховав. В тих паперах, що узяли, не було нічого «преступнаго», але все ж звелено було заслати Шевченка у Новопетровську кріпость, на березі Каспійського моря. Знов було наказано, щоб Шевченко не мав при собі ні пера ні черніла, ні паперу. В-осени після Покрови, Шевченко був уже там.

Новопетровська кріпость була для Шевченка не тільки «незамкнена тюрма» але й сумна, забута Богом жива могила в пустині. До нього приставили зараз «дядьку» щоб той ходив за ним назирці, ганяли його на роботу та на муштру, обшуковали його, чи немає часом де за халявою, в кишені чогось, що треба для писання та малювання; півтора ~~года~~ не давали навіть листа ні до кого написати. А він же три ~~годи~~ не мав ані вісточки

ки з рідного краю, нічого не знав про нього! Аж 1855 році дозволено було йому писати, та й то не рідною мовою, російською, під доглядом офіцера, а малювати так таки не дозволяли до самої волі. І все те лихо та знущання не вбили проте Тараса Григоровича. Він все перетерпів і вийшов з того пекла чистий. Врятувала його безмежна любов його до рідного краю. Часом бувало так, що готов був з життям попрощатись, але як згадав «свою Україну широку», то й легше йому стане. «Я так її люблю, мою Україну убогу—за неї душу погублю!»—писав він на засланні. На щастя, через два годи по тому, як заслано було Шевченка в Новопетровське, прислано туди за коменданта кріпости чоловіка м'якої вдачі. Він розумів, що Шевченко—не простий, звичайний собі москаль, і скільки можна було, пособляв Шевченкові; не мучив його і щоб він не муштровався, сказав його перевести в «нестройові». Сім літ викрепив Шевченко в Новопетровському, а усього був на засланні з того часу, як його арештовано, десять літ і чотири місяці. «Десять літ! Страшно сказати, а як то було їх пережити!»—писав вже на волі Шевченко. Десять літ—це мало не четверта часть усього життя його: найкраща часть, коли він був саме в силі, коли можна було сподіватися, що сотворить він щось найкраще, ще славетніше од того, що написав: він замолоду. Справеливо він сказав про себе, що неволя проковтнула

Мое не злато-серебро,
Мої літа—мое добро.

Вона проковтнула найкраще добро не тільки України, аче усієї Славянщини, усього світа. Ось як про Шевченка на волі писав приятель його Костомаров: «Під червону шапку узяли Шевченка веселого, бадьорого, дужого, з густими русявим волоссям, а з-під тієї червоної шапки вернувся він з сивою бородою (йому було тоді 43 роки), з зовсім лисою головою і з пропащим на віки здоров'ям».

Літом 1857 року прийшов приказ пустити Шевченка на волю. Але не одразу побачив він ту волю. Не встиг він приїхати парохомом з Астрахані в Нижній-Новгород, щоб звідти доставитися в Петербург, як прийшов наказ, щоб Шевченка завернути в Оренбург, бо в столиці жити йому не можна. Приятелі Шевченкові в Нижньому-Новгороді поспрадили йому «заслабнути», і він мусив «слабувати» аж півгода, поки в Петербурзі виклопотали, щоб можна було йому жити в столиці та працювати в Академії Хуоджеств. Пів года просидів Шевченко у Нижньому-Новгороді, і за той час багато перечитав книжок, — на заслані він їх рідко бачив. Сидячи в Нижньому, він почав виправляти, щоб дати печатати те, що написав він у Петербурзі в казаметі, в Орській кріпості та над Аралом. В Новопетровському він тільки й написав «Москалеву криницю», та й то вже тоді, як прийшла звістка, що він

незабаром буде на волі. В Нижньому-Новгороді він теж написав кілька нових віршів між иншим велику поему «Неофіти». Нарешті 25 феврала 1858 року прийшла звістка, що Шевченкові дозволено жити у Петербурзі під доглядом полції. Шевченко поїхав на Москву, побув там з тиждень, бачився з багатьома земляками та иншими розумними і освіченими людьми. — усі раді були бачити великого кобзаря України. 27 марця 1858 року Шевченко був уже в Петербурзі.

В Петербурзі йому теж дуже зраділи. «Усі вітали мене, як давно сподіваного і дорогого гостя», — каже Шевченко. Туг він зустрівся знову з Костомаровим, Кулішем, своїми давніми товаришами, познайомився з новими людьми, як от славетна письменниця Марко Вовчок (Марія Маркович), багато працював в Академії Художеств і заходився видавати новим виданням свого «Кобзаря». Написав він за цей год, що був Петербурзі, дуже не багато. Він чув, що вже він слабкий, але про те нікому не признавався, тільки у віршові своєму писав:

Я не нездужаю, нівроку,
А щось такеє бачить око,
І серце жде чогось... болить,
Болить і плаче, і не спить,
Мов негодована дитина.

Серце його боліло за невольників —

братів своїх крепаків; він сподівався, що незабаром

Спочинуть невольничі
Утомлені руки.
І коліна одпочинуть,
Кайданами куті.

Йому забажалося зараз таки поїхати на Україну — поглянути на рідний край і рідних людей.

Літом 1859 року Шевченко вибрався на Україну. Побував в Харківщині, дома в Кирилівці, в Корсуні, в Черкасах, в Золотоношському уїзді, проти Канева. Тут його було арештовано за те, що він ніби то з кимсь щось негаразд розмовляв. Повезли його у Київ до генерал-губернатора, і той пустив Шевченка на волю, бо побачив, що на нього набрехано. Гробувакчи на Україні, Шевченко все шукав, щоб купити шматок земельки над Дніпром, на горі, щоб там останні літа дожити, та щоб там його й поховали. Ще до заслання свого він написав «заповіт», і благає в ньому поховати його на Україні:

Щоб Дніпро і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.

Вернувшись у Петербург, Шевченко до самої смерті все клопотався про те,

щоб купити невеличкий ґрунт собі. «У Петербурзі я оставатись не можу,— він мене задушить»,— писав тоді Шевченко. Нарешті родич його, Варфоломей Шевченко, вибрав такий куточок коло Канева на горі, і Тарас Григорович послав гроші за землю. Але не довелося йому спочити на тій горі за життя, а вже аж по смерті...

Пробуваючи на Україні, Шевченко просив приятелів, щоб одружили його, бо «обісіло» йому бурлаковати, бо нема з ким сісти—хліба ззісти»:

Сиди один в холодній хаті,
Нема з ким тихо розмовляти
А-ні порадитись... Нема!
А-нікогісінько нема.

За жінку хотів він узяти дівчину простого роду працювиту, чепурну.. Коли родич його, Варфоломей, радив йому посвятити одну панночку, він одписав: «дякую за раду, але ти забув,—а це ти добре знаєш,—що я й тілом і душею син і рідний брат нашого безщасного. народу. Та й що в моїй мушицькій хаті робитиме та «одукована панночка? Сама з нудьги загине і міні життя вкоротить». Тим часом у Петербурзі наглядів Шевченко дівчину Ликеру Полусмакову, панську крепачку; вона йому вподобалася. Вже от-от були б вони побралися, як враз виявилось, що Ликера іде за нього не з любови, а тільки через те, що «кажуть, що він багатий». Шев-

Могила Шевченко.

ченко одкаснувся її і остався бурлакою. Це було літом 1860 року. Шевченко тяжко нудьгував на самотині, і розважав себе тільки роботою — найбільше малюванням. Було йому тоді чимало й іншої роботи. Пустивши у світ на початку 1860 року свого «Кобзаря», Шевченко з Петербурською українською «Громадою» заходилися видавати книжки для народа. Шевченко написав «Букварь», а далі хотів ще чимало книжечок написати та напечатати дешевих малюнків до історії України. В початку року 1861 «Громада» почала випускати що-місячний журнал «Основа», і Шевченко теж пособляв. Але вже з осени 1860 року його почала мучити тяжка хвороба. Одразу не вважали на те, — думали, минеться, а після Різдвяних Свят виявилось, що у Шевченка водянка. Почав він лічитись, але було вже пізно... 26 февераля 1861 року, на 47 році життя, Шевченка не стало. Тільки кілька день не дожив він до волі, до того, як прочитано було царський маніфест, що кріпацтво скасовано.

Шевченка поховано було тим часом у Петербурзі, а на весні одвезено тіло у Київ, а звідти на ту Чернечу гору, коло Канева, що він купив собі для проживання. По дорозі з Петербургу скрізь по городах виходили стрічати люди незабутьного Кобзаря, а в Каневі коло собора зійшлись тисячі людей, щоб поклонитись тому, «хто, — як казали тоді люди, — писав волю». По-

ховано Шевченка на Чернечій горі, а над ним насипано високу могилу. На тій могилі стоїть височенний хрест. «Так, брате! — казав протієрей Мацкевич, печатаючи прах Шевченка:—вийшло так, як ти бажав: ти хотів жити у Каневі, то й живи до кінця віку. Шануй же наш город, Україно! У нас покоїться прах Тараса Шевченка! Тут на найвищій горі Дніпровій упокоїться прах його, і як на горі Голгофі видно було хрест Господень з усього Єрусалиму та Іудеї, так само видно буде хрест його,—видно його буде й по цей і по той бік нашого славного Дніпра!»

Могилу Тарасову згодом гарно опоряджено, поставлено коло неї хатку, засаджено садочок, і що літа Божого туди приїздять тисячі людей, щоб поклонитися прахові великаго учителя, «апостола правди та науки».

Багато є й було визначих письменників у нас на Україні, але ніхто такої славі не зажив, як Шевченко, що знають і поважають його не тільки у нас, але й по всій славянщині та скрізь по заграницях. Через що ж то воно так?

Найголовніше, через що Шевченка так поважають люди, це те, що він поет щиро народній. Він сам вийшов з-під убогої

сільської стріхи убогого панського крепака, і сам на своїй шкурі зазнав того тяжкого крпацького життя. Душа його боліла за увесь замучений рідний йому люд, і голос його то був голос того люду. Чого він бажає, що любить, або проклинає— того самого бажає, любить та проклинає і увесь народ... Він немов та струна, що жалібно чи сумно озивається, як тільки до неї доторкнеться рука.

Бувши поетом щиро-народнім, Шевченко домагається, щоб не топтали народні права, щоб не позбавляли чоловіка волі. Бо усі ж люди — однакові на світі, то й права вони повинні однакові мати.

Схаменіться!—

каже він,—

Усі на цім світі:
І царята, і старчата —
Адамові діти.

Шевченко бажав, щоб правда і добро панували на Україні. Він так любив її, що й душу за неї готов був оддати. Хоч які тяжкі муки терпів він на засланні, на чужині, далеко од рідного краю та своїх людей, але й це він готовий був перетерпіти, аби Україна була щаслива.

Міні однаково, чи буду,
Я жить в Україні, чи ні—

каже він, —

Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу, на чужині, —
Однаковісінько міні.
Та не однаково міні,
Як Україну злії люди
Присплять лукаві, і в огні
Її окраденую збудять,
Ох, не однаково міні.

Шевченко любив свій рідній край
більш над усе, але він бажав, щоб і другі
його любили:

Подивіться на рай тихий,
На свою країну,
Полюбіте ширим серцем
Велику руїну...
Свою Україну любіть,
Любіть її во время люте,
В останню, тяжкую минуту
За неї Господа моліть!

Коли ми поглянемо на те, що Шевченко говорить про долю людську, то й тут побачимо, що він не тільки наш український простолюдний поет, але поет усього простого люду, усієї людської громади... В ті часи, коли писав Шевченко, не тільки на Україні, але й по всій Росії панувало кріпацтво. «Людей» не було, а були «пани» та «мужики» - кріпаки. На Україні вони навіть мовою різнилися, —

було дві мови: «панська» і «мужицька». І от, саме в той час, коли найдужче панувало панське право над «мужиком», почувся з України голос за того мужика-кріпака, голос дужий і далеко чутний, особливо коли зважити, що вийшов він з грудей того ж таки мужика-кріпака. Шевченко заговорив новим словом, і слово те було

Неначе срібло куте-бите
І семикрати перелите
Огнем в горнилі.

І до того вогненного слова почали прислухатися навіть ті, що їм воно було не до душі. Шевченко в мистецьких віршах своїх показав до самого дна лихо од кріпацтва.

Оступаючись за потоптані права народні, поет обертається з гнівним словом своїм до тих, хто топче ті права, до панів тогочасних:

Ви розбійники неситі,
Голодні ворони!
По якому правдивому
Святому закону
І землею, всім данною,
І сердешним людом,
Торгуєте? Схаменіться
Бо лихо вам буде?

І хоч бачив він кругом себе, що що-

дня і що-години народні права зневажають,
та в душі його не згасала ніколи надія, що

Недовго на цім світі
Катам панувати,—
Встане правда, встане воля.

Але хоч як кипів Шевченко гнівом
на тих ворогів народніх, але він не був
тієї думки, що правди можна дійти насиль-
ством:

Любовь, і кротость, і добро,
Добро найкращее на світі—
То братолюбіє,—

каже він в своїх віршах. Навіть згадуючи
та оповідаючи про старе лихоліття, коли
«різнилися» брати та «кровю упивалися»,
коли козаки з ляхами билися, поет додає
од себе:

Болить сердце, як згадаеш...
Того ж батька, такі ж діти,
Жити б та брататься.
Ні, не вміли, не хотіли,
Треба розеднаться!

Поет тієї думки, що люди порівня-
ються тільки тоді, коли візьмуться до ро-
зумних способів, щоб усяке лихо та не-
правду на світі поробити. Найголовніший
з тих способів,—«слово розуму святого»,
наука та освіта, бо перед ними не встоїть
ніяка неправда.

Коли народ матиме добру освіту, і та освіта буде своєрідня, на рідному ґрунті, а не чужа йому, то тоді він почне розуміти, що він таке сам та що круг його діється, тоді знатиме,

що ми?
Чиї діти? Яких батьків?

Шевченко бачить навкруги, як

Свої діти гірше ката
Її (Україну) розпинають,

бо пристали до чужої науки та й самі поставали ворогами рідного краю. Але Шевченко не каже, що не треба чужого навчатися, — він тільки каже, що наука чужа повинна йти поруч з своєю рідною:

Учітєся, брати мої,
Думайте, читайте.
*І чужому научайтєсь
Й свого не цурайтєсь!*

І от, коли добра освіта запанує, то тоді й жити краще буде на світі, — тоді

Забудеться срамотня
Давня година
Оживе добра слава,
Слава України;
І світ тихий, невечірній
Тихенько засяє.

От за оту щидросердість до убогого
люду, за любов до нього та добру науку
про те, що діяти, щоб краще на світі жи-
лося, Шевченка усі й почитують і будуть
почитувати його до віку:

Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди,
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть.

В. Доманицький.

Видавниче Товариство „К Р И Н И Ц Я“.

(Київ, Нестерівська 27).

Видання 1917 р.

Шкільні підручники.

Ціна

Грінченко Б. Граматка до науки читання й писання. 70 к.	
Рідне Слово. Книжка для читання в початкових школах і перших класах гімназії.	3 карб. 25 к.
Курило О. Початкова граматика	70 к.
Чепіга Я. Задачник. Рік I і II	по 80 к.
Титаренко С. Дигяча розвага. Збірн. забавок 1 карб.	30 к.
Білоусенко О. Баю-баю. Читанка для дітей молодшого віку (друк.).	
Грігорьев-Наш. Про навчання дітей рідної історії (по методичці історії)	40 к.
Історичні пісні. З поясненнями (гот. до друку)	

Дитяча бібліотека

Білоусенко О. Колобок. Казка з мал	40 к.
Васильченко С. Книжечко. Осетин. казка, з мал.	50 к.
„ Чорний Орел. Осетин. казка, з мал.	30 к.
„ Чарівна Коза (друк.).	
„ Левень (друк.).	
„ Циганка	55 к.
Гаршін В. Жаба-мандрівниця	15 к.
Коцюбинський М. Пятизлотник	20 к.
„ Харитя. Маленький грішник. Ялинка	30 к.
Нечуй-Левицький. Запорожці	30 к.
Мамин-Сібірjak. Упертий Цап. В мал.	60 к.
„ Лісова казка	20 к.
Матвіїв. Півник та курочка. З мал.	15 к.
Кіт та лисиця. Казка, з мал.	40 к.

- 1) Замовлення приймаються тільки великими партіями. При замовленнях треба прикласти половину грошей.
- 2) При замовленнях треба зазначати точно адресу і спосіб пересилки (залізниця, пароплав).
- 3) Великим замовцям знижка.

Гроші й замовлення надіслати по адресі:

Київ, Книгарня Т-ва »К Р И Н И Ц Я«. Нестерівська 27.